

FUNDACJA
DZIEDZICTWA
KULTUROWEGO

*Sprawozdanie z działalności
Fundacji Dziedzictwa
Kulturowego w 2017 roku*

WSTĘP

W listopadzie 2017 r. minęło pięć lat od powołania Fundacji Dziedzictwa Kulturowego. Ten jubileuszowy dla nas rok obfitował w różnorodne projekty związane z badaniem, ochroną i popularyzacją zabytków zarówno w Polsce jak i za granicą.

Inwentaryzowaliśmy Cmentarz Łyczakowski, organizowaliśmy wolontariackie obozy porządkowe na cmentarzu żydowskim w Warszawie, cmentarzu tatarskim w Studziance, w kościele p.w. św. Mikołaja w Kamieńcu Podolskim, a także na cmentarzach polskich na terenie Tarnopolszczyzny.

Zorganizowaliśmy prezentację akwarel Napoleona Ordy w Narodowym Muzeum Sztuki Republiki Białorusi w Mińsku, wystawę plenerową we Lwowie poświęconą 10-leciu prac konserwatorskich na Cmentarzu Łyczakowskim, a także wystawę inauguracyjną polskie obchody 75. rocznicy Akcion Reinhardt poświęconą Abrahamowi Ostrzedze, która składała się z dwóch części: prezentacji poddanych konserwacji rzeźb Ostrzegi na cmentarzu żydowskim w Warszawie oraz dzieł współczesnych artystów zainspirowanych twórczością Ostrzegi prezentowanych w Zachęcie Narodowej Galerii Sztuki.

Kontynuowaliśmy nasze wieloletnie projekty w kościołach w Olyce, Żółkwi, Kamieńcu Podolskim i w Kutach na Ukrainie i rozpoczęliśmy renowację katedry Świętych Piotra i Pawła w Łucku. Zakończyliśmy renowację iluzjonistycznego ołtarza w kościele w Przydrujsku na Łotwie, ale także podjęliśmy prace przy wieży kościoła w Łużkach na Białorusi i ambonie kościoła w Dourges we Francji.

Udało się odrestaurować XVII-wieczne tablice z muru dawnego szpitala Św. Łazarza we Lwowie, a także szereg nagrobków na Cmentarzu Łyczakowskim we Lwowie, cmentarzu żydowskim w Warszawie, cmentarzu tatarskim w Studziance oraz na cmentarzu w Montrésor. W Studziance dzięki przeprowadzonym badaniom odkryte zostały także relikty obiektu sakralnego, prawdopodobnie meczetu, które będą przedmiotem dalszego rozpoznania.

Ważnym wydarzeniem było także uchwalenie ustawy na mocy której nasza Fundacja otrzymała kwotę 100 milionów złotych na zasilenie kapitału wieczystego, zyski z inwestowania którego będą przeznaczane na renowację cmentarza żydowskiego w Warszawie.

Nasze prace nie mogłyby się odbyć gdyby nie wsparcie wielu instytucji i osób, którym pragniemy gorąco podziękować. Mamy nadzieję, że niniejsze sprawozdanie pozwoli przybliżyć Państwu efekty naszych działań w 2017 r.

dr Michał Łaszczykowski
Prezes

Paweł Wilski
Wiceprezes

SPIS TREŚCI

PRACE KONSERWATORSKIE

Cmentarz Łyczakowski we Lwowie	8
Kościół p.w. św. Mikołaja Biskupa w Kamieńcu Podolskim	22
Kolegiata Świętej Trójcy w Ołyce	30
Kolegiata Świętego Wawrzyńca w Żółkwi	40
Płaskorzeźby z muru szpitala św. Łazarza we Lwowie	46
Kościół p.w. Najświętszego Serca Jezusa w Kutach	49
Kościół p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Przydrujsku	52
Katedra p.w. Świętych Apostołów Piotra i Pawła w Łucku	56
Kościół p.w. św. Michała Archanioła w Łużkach	62
Epitafium Adama Kisiela w Niskieniczach	64
Cmentarz Tatarski w Studziance	66
Cmentarz żydowski przy ul. Okopowej w Warszawie	73
Cmentarz w Montrésor	84
Ambona w kościele p.w. św. Stanisława w Dourges	86
Tablica przy ul. Grójeckiej w Warszawie	88

FUNDUSZ WIECZYSTY CMEN TARZA ŻYDOWSKIEGO

PRACE WOLONTARIACKIE

Porządkowanie cmentarza żydowskiego w Warszawie	98
Jewish heritage in Warsaw	100
Porządkowanie cmentarza tatarskiego w Studziance	102
Porządkowanie polskich cmentarzy na terenie dawnego województwa Tarnopolskiego	106
Wolontariackie prace porządkowe w Kamieńcu Podolskim	108

PRACE BADAWCZE

Inwentaryzacja nagrobków na Cmentarzu Łyczakowski we Lwowie	112
Badania na Cmentarzu Tatarskim w Studziance	113

PROMOCJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Międzynarodowa konferencja naukowa	118
Wystawa dzieł Napoleona Ordy w Narodowym Muzeum	
Sztuki Republiki Białorusi w Mińsku	119
Wystawa dokumentująca prace konserwatorskie na Cmentarzu	
Łyczakowskim we Lwowie	120
Wystawa Abraham Ostrzega w Warszawie	121
Filmy dokumentalne	124
III Gala Fundacji	128
Stypendia Fundacji	130

PRACE
KONSERWATORSKIE

FDK

CMENTARZ ŁYCZAKOWSKI WE LWOWIE

Ukraina

Cmentarz Łyczakowski jest najstarszą nekropolią Lwowa. Usytuowany na wzgórzu we wschodniej części miasta, razem z pomnikami nagrobnymi tworzy wyjątkowy zespół krajobrazowy. Zabytkowa nekropolia jest jednym z pięciu najważniejszych polskich cmentarzy, a także jednym z najpiękniejszych historycznych miejsc Europy.

Cmentarz Łyczakowski jest skarbnicą zabytków sepulkralnych, wśród których znajdziemy dzieła najważniejszych autorów pomników nagrobnych takich jak Parys Filippi, Anton Schimser czy Hartman Witwer, Paweł Eutele, Julian Markowski, czy Witold Rawski. Jednocześnie o randze cmentarza świadczy to, że pochowani są na nim najznamienitsi mieszkańcy wielonarodowego i wielokulturowego Lwowa, osoby zasłużone w tym artyści, przedstawiciele administracji i bohaterowie powstań. Cmentarz Łyczakowski należy zatem zaliczyć nie tylko do wspólnej spuścizny kulturowej Polski i Ukrainy, ale do dziedzictwa ogólnoeuropejskiego.

Od 2013 roku Fundacja Dziedzictwa Kulturowego prowadzi projekt konserwacji nagrobków na Cmentarzu Łyczakowskim, realizowany we współpracy z Zarządem Ochrony Środowiska Historycznego Lwowskiej Rady Miejskiej i Dyrekcją "Muzeum – Cmentarz Łyczakowski". Zabiegi konserwatorskie przy nagrobkach wykonują polsko-ukraińskie zespoły konserwatorów. O wyborze zabytków decyduje wspólna polsko-ukraińska komisja ekspertów, która również nadzoruje efekty działań konserwatorskich.

Prace w roku 2017 objęły konserwację piętnastu pomników nagrobnych na tym cmentarzu: Kazimierza Krynickiego oraz analogiczny NN, rodziny Markowskich i Leibschangów, Karola Skibińskiego, Jakuba Wagenhubera, Ksawerego i Aniellii Grabińskich, Matyldy Żłobickiej, rodziny Rawskich, Izydora Szaranowycza, Dziuni – Jadwigi Pilarskiej oraz prezydentów miasta Lwowa: Michała Michalskiego, Tadeusza Rutowskiego, Józefa Neumanna. Rozpoczęto również renowację Kwatery Powstańców Listopadowych – tzw. Żelaznej Kompanii, konserwacji poddano pomnik Weteranów Wojska Polskiego 1831 r. oraz nagrobek Jana Pfeiffera, prace kontynuowane będą w 2018 r.

Zadanie realizowały trzy polsko-ukraińskie zespoły konserwatorskie pod kierunkiem: mgr inż. Anny Sztymelskiej-Karczewskiej, w składzie: Taras Bieniakh, Orest Dzyndra, Piotr Maślanka; mgr Radosława Tusznio w składzie: Karolina Tałuć, Oleh Kapustyak, Serhij Jakunin; mgr inż. Władysława Wekera we współpracy z Tarasem Oleszczukiem. Nadzór konserwatorski sprawowali

dr hab. Janusz Smaza, prof. ASP i doc. Juryj Ostrowskyj. Projekt koordynowała Aleksandra Waszak.

Prace sfinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego RP w ramach Programów: *Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą*, *Miejsca Pamięci Narodowej za Granicą* oraz środków własnych Fundacji.

Nagrobek rodziny Leibschangów. Stan przed i po konserwacji. Fot. A. Sztymelska-Karczevska

Rzeźba z grobu Matyldy Żłobickiej.
Stan przed (fot. J. Rosiak) i po konserwacji
(fot. A. Sztymelska-Karczevska).

Nagrobek Ksawerego i Anieli Grabińskich. Stan przed i po konserwacji. Fot. R. Tusznio

Pomnik Weteranom Wojska Polskiego.
Stan przed i po konserwacji.
Fot. A. Sztymelska-Karczewska

Zwieńczenie Pomnika Weteranom
Wojska Polskiego. Stan po
konserwacji.
Fot. J. Rosiak

na poprzedniej stronie:
Nagrobek dziecięcy Dziuni – Jadwigi
Piłarskiej. Stan po konserwacji.
Fot. R. Tuszno

Rzeźba z grobu Jakóba Wagenhubera.
Stan przed (fot. J. Rosiak)
i po konserwacji (fot. R. Trusznio).

Nagrobek Karola Skibińskiego.
Stan przed i po konserwacji.
Fot. A. Sztymelska-Karczevska

Nagrobek Tadeusza Rutowskiego.
Stan przed i po konserwacji.
Fot. A. Sztymelska-Karczevska

Nagrobek rodziny Rawskich.
Stan przed i po konserwacji.
Fot. R. Tusznio

Grobowiec Michała Michalskiego.
Stan po i przed konserwacji.

Popiersie wieńczące grobowiec
Michała Michalskiego.
Stan po konserwacji.
Fot. A. Sztymelska-Karczewska

KOŚCIÓŁ P.W. ŚW. MIKOŁAJA BISKUPA W KAMIEŃCU PODOLSKIM

Ukraina

Kościół p.w. św. Mikołaja Biskupa w Kamieńcu Podolskim powstał prawdopodobnie na początku XV w., jest częścią zespołu klasztorного oo. Dominikanów, a współcześnie oo. Paulinów. Bryła i wyposażenie kościoła na przestrzeni wieków ulegały wielu przekształceniom spowodowanym między innymi działaniami wojennymi, pożarami czy zmianie funkcji. Podczas okupacji Podola przez Turków w 2 poł. XVII w. świątynia zamieniona została w meczet, czego świadkiem jest zachowany w jej wnętrzu minbar. W wyniku kasaty zakonu w 1843 r. stał się kościołem parafialnym. Po I wojnie światowej kościół został odebrany wiernym i zamieniony na magazyn. Dewastacji całego założenia klasztorного dopełnił pożar w 1993 r., którego skutki wpływają na prowadzone na jego terenie prace do dziś. W latach 90. XX w. świątynię zwrócono wiernym, a w 1998 r. opieką objęło go zgromadzenie oo. Paulinów, które prowadzi w nim pracę duszpasterską.

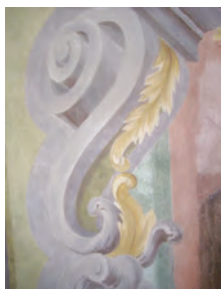
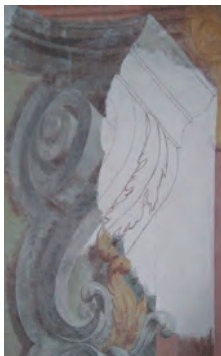
W 2012 r. Fundacja Dziedzictwa Kulturowego we współpracy z Towarzystwem Tradycji Akademickiej rozpoczęła I etap prac, natomiast prace w latach 2013 – 2017 kontynuowała samodzielnie.

Kolejny etap, realizowany w 2017 r. objął kontynuację rekonstrukcji malowideł w kaplicy św. Dominika, prace zabezpieczająco-konstrukcyjne wschodniej ściany kaplicy św. Dominika oraz w nawie południowej, restaurację dolnej części portalu prowadzącego z nawy bocznej do kaplicy Matki Bożej Różańcowej, konserwację sztukaterii i tynków w arkadach prowadzących z nawy głównej do naw północnej i południowej.

Konserwację prowadziły cztery zespoły: przy malowidłach w kaplicy św. Dominika, zespół pod kierownictwem dr Ewy Święckiej w składzie: Anna Stepkowska, Jacek Sobieraj; przy portalu do kaplicy Matki Bożej Różańcowej mgr Damian Pisarski; przy sztukateriach i tynkach arkad prowadzących z nawy głównej do naw bocznych zespół pod kierunkiem: mgr Anny Kudzi, w składzie: Milena Suwalska, Natalia Więcek, Roman Bairak, Marek Działek, Irina Melnik, Magdalena Jastrzębska, Franciszek Berbeka, Andriej Saluk, Olena Saluk, Andriej Kliszcz oraz Pavlo Pohorielov. Prace zabezpieczająco-konstrukcyjne prowadziła firma DEN sp. z o.o. reprezentowana przez mgr inż. Artura Kleckiego pod nadzorem mgr inż. Romana Parucha. Pracami w kościele kierowała mgr Anna Kudzia

pod nadzorem konserwatorskim dr hab. Janusza Smazy, prof. ASP. Projekt koordynował Jan Rosiak.

Zadanie sfinansowane zostało ze środków Senatu RP w ramach konkursu *Współpraca z Polonią i Polakami za granicą w 2017 roku*, Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego RP w ramach Programu: *Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą* oraz środków własnych Fundacji.

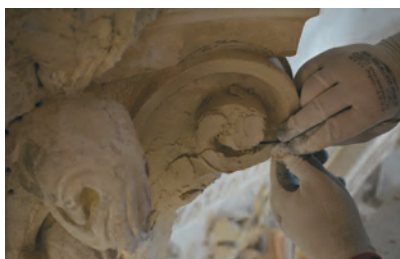

Fragmenty malowidła w kaplicy św. Dominika w trakcie prac restauratorskich i po ich zakończeniu. Fot. E. Święcka.

na poprzedniej stronie:
Konservatorzy podczas pracy. Fot. A. Kudzia

Dekoracje sztukatorskie przed, w trakcie, po pracach
konserwatorskich. Fot. A. Kudzia

Dekoracje
sztukatorskie
podczas prac
konserwatorskich.
Fot. A. Kudzia

na sąsiedniej stronie:
Portal prowadzący z nawy
bocznej do kaplicy
Matki Bożej Różańcowej.
Stan przed rozpoczęciem
prac konserwatorskich.
Fot. D. Pisarski

Fragment portalu.
Stan przed, w trakcie
i po zakończeniu prac
konserwatorskich.
Fot. D. Pisarski

KOLEGIATA ŚWIĘTEJ TRÓJCY W OŁYCE

Ukraina

W Olyce znajdują się liczne pamiątki po książęcym rodzie Radziwiłłów – fundatorów m.in. zamku, kościoła św. Piotra i Pawła oraz najbardziej okazałej budowli kolegiaty p.w. Świętej Trójcy. Kolegiata Świętej Trójcy jest niezwykle cennym zabytkiem świadczącym o wielkości przeszłych pokoleń i trwałym pomnikiem polskiej obecności na Wołyniu.

Stanisław Pius Radziwiłł (1559-1599) namówiony przez ks. Piotra Skargę do odejścia od kalwinizmu w 1588 r. wybudował pierwotnie drewnianą świątynię. Następnie w latach 1635-1640 powstała murowana z fundacji Stanisława Albrechta Radziwiłła (1594-1656) według projektu włoskiego architekta Giovanniego Maliverny. Kierownikiem robót został Rudolf Beffka. Bogate wyposażenie świątyni, na które składają się elementy wykonane z różnych rodzajów marmuru i alabastru, przypisuje się wybitnemu rzeźbiarzowi Melchiorowi Erlenbergowi, natomiast wykonanie elementów drewnianych Michałowi Waldowi. W 1640 r. kościół został konsekrowany, a rok później podniesiony do rangi kolegiaty przez biskupa łuckiego Andrzeja Gembickiego. Przy kolegiacie istniały również instytucje dotowane przez Radziwiłłów – filia Akademii Zamojskiej, seminarium duchowne oraz kapituła kolegiacka istniejąca do 1945 r.

Świątynia ucierpiała podczas licznych wojen, które przetoczyły się przez ziemię wschodnie Rzeczypospolitej i była remontowana w XVIII i XIX w. Uszkodzona została również podczas działań wojennych I wojny światowej, czego świadkiem są pociski artyleryjskie znajdujące się na zachodniej elewacji kolegiaty. Ponowną restaurację zawdzięcza kolejnym ordynatom ołyckim z rodu Radziwiłłów.

Po zakończeniu II wojny światowej Ołyka została wcielona do Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej. Władze realizując plan represji wobec kościoła, zlikwidowały parafię w 1945 r. Świątynia zamieniona została na stajnię dla miejscowego kołchozu, co rozpoczęło systematyczną dewastację obiektu, trwającą do 1991 r., do momentu przekazania kościoła wspólnocie wiernych. Podjęto wtedy pierwsze prace zabezpieczające, powstrzymujące postępującą degradację.

Kolegiata pomimo dewastacji jest wyjątkowym zabytkiem sztuki sakralnej okresu wczesnego baroku na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów, stanowiącym zarówno element polskiego jak i ważny element ponadlokalnego, europejskiego dziedzictwa kulturowego.

Prace restauratorsko-konserwatorskie w kościele stanowią największe i najtrudniejsze wyzwanie stojące przed Fundacją. Stan techniczny wyposażenia, jak i samej bryły, był katastrofalny. Rozpoczęty w 2013 r. projekt ratowania tego cennego obiektu będzie trwał przez wiele lat.

W 2017 r. zrekonstruowano wyprawy tynkarskie w nawie głównej na powierzchni sklepienia i ścian, przeprowadzono prace zabezpieczające przy gzymsie koronującym, odtworzono drewniany gzyms obiegający wnętrze nawy głównej i prezbiterium, odrestaurowano kratę zamykającą kruchtę. Renowacji poddano okna w nawie głównej, odtworzono nie zachowane okna w wieżach elewacji frontowej, wraz z drzwiami prowadzącymi na dachy pulpitu naw bocznych, w wieżach elewacji frontowej – zachodniej odnowiono metalową klatkę schodową oraz wyprawy tynkarskie, w wieży wschodniej oczyszczono i zabezpieczono powierzchnię ścian, ponad sklepieniem wykonano mostek łączący obie wieże. Wykonano posadzkę w prezbiterium, nawie głównej, kruchtach, w 70% powierzchni naw bocznych oraz zakrystiach. Wzmocniono opaskami wejścia do krypt i zamontowano pokrywy. Odtworzono hełm wieży wschodniej, z uwagi na zły stan techniczny hełmu zachodniego, został zdemonstrowany i również odtworzony.

Prace remontowo-konserwatorskie we wnętrzu kościoła oraz rekonstrukcji hełmów fasady prowadzone były przez firmę DEN Sp. z o.o. reprezentowaną przez mgr inż. Artura Kleckiego, konserwację kraty wykonał mgr Andrzej Kazberuk, natomiast montaż posadzki przeprowadziła firma EKAM elewacje Michał Ziółowicz. Wykonywanie prac nadzorowali dr hab. Janusz Smaza, prof. ASP oraz rzeczoznawca budowlany mgr inż. Roman Paruch. Zadanie koordynowali dr Michał Laszczkowski i Jan Rosiak.

Zadanie sfinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego RP przyznanych w ramach Programu: *Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą*, Senatu RP w ramach konkursu: *Współpraca z Polonią i Polakami za granicą w 2017 roku*, oraz środków własnych Fundacji, dotację przekazała również Polska Wytwórnia Papierów Wartościowych S. A.

Nawa główna przed i po pracach konserwatorskich. Fot. J. Rosiak

Nawa główna. Stan po i w trakcie prac konserwatorskich. Fot. J. Rosiak

Wnętrze kolegiaty. Stan przed konserwacją w 2013 r.
(fot. Krzysztof Hejke) i po rekonstrukcji wypraw
tynkarskich (fot. J. Rosiak)

Nawa główna po zakończonych
pracach konserwatorskich
i montażowych. Fot. J. Rosiak

Montaż kamiennej posadzki.
Fot. M. Ziółowicz

Hełm w trakcie
i po rekonstrukcji.
Fot. J. Rosiak

KOLEGIATA ŚWIĘTEGO WAWRZYŃCA W ŻÓŁKWI

Ukraina

Kolegiata św. Wawrzyńca w Żółkwi to jeden z najpiękniejszych kościołów Ziemi Lwowskiej, świadek historii Rzeczypospolitej Obojga Narodów, a wspólnie element ponadlokalnego dziedzictwa europejskiego.

Świątynia, ufundowana przez hetmana Stanisława Żółkiewskiego w latach 1606-1618, miała być wotum dziękczynnym za zwycięstwa wojska polskiego, a także pomnikiem – mauzoleum rodu Żółkiewskich. Po latach Żółkiew wraz z piękną kolegiatą stała się ulubioną siedzibą wnuka jej fundatora, króla Jana III. Wzniesiona została według planów włoskich architektów: Pawła Szczęśliwego, Ambrożego Przychylnego i Pawła Rzymianina, następnie wyposażona w wielkoformatowe obrazy batalistyczne, przedstawiające – bitwę pod Kałuszynem, bitwę pod Chocimiem, bitwę pod Wiedniem, bitwę pod Parkanami – będących uzupełnieniem programu ideowego całej budowli, który najlepiej prezentuje unikatowy fryz obiegający zewnątrz bryłę kolegiaty.

Fryz, zaprojektowany przez samego hetmana Żółkiewskiego, wyraża wdzięczność za odwagę i rycerskość narodu polskiego. Metopy zostały ozdobione: płaskorzeźbami św. Jerzego, św. Marcina walczących ze smakiem, konnych husarzy, łuczników, rannych żołnierzy, herbem Żółkiewskich – Lubicz ujętym labrami, symbolicznymi kompozycjami składającymi się z bram i panoplii, motywami roślinnymi. Narożniki zakończone zostały pełnoplastycznymi przedstawieniami orłów.

W 2017 r., w ramach III etapu prac przeprowadzono zabiegi na fragmencie fryzu znajdującego się na wschodniej oraz południowej elewacji południowego transeptu kolegiaty, podjęto również ratunkowe prace przy wyprawach tynkarskich i gzymsie na południowo-wschodniej ćwierci tamburu kolegiaty, zamontowano również siatki ochronne, aby zapobiec dewastacji fryzu przez ptaki.

Zadanie zrealizował zespół konserwatorski pod kierunkiem mgr Andrzeja Kazberuka w składzie: Anika Agnieszka Józefowicz, Paulina Pytlak, Myhajło Ftoma, Roman Kubay, Jurij Krywokulskyj, Julia Puzhak. Nadzór nad pracami poprowadził dr hab. Janusz Smaza, prof. ASP. Zadanie koordynowała: Aleksandra Waszak.

Prace sfinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego RP w ramach programu *Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą*, Senatu RP w ramach konkursu: *Współpraca z Polonią i Polakami za granicą w 2017 roku* oraz środków własnych Fundacji.

Budowę rusztowań na zewnątrz Kolegiaty Żółkiewskiej, w celu rewitalizacji fryzu wspierały następujące organizacje i firmy i osoby prywatne: Stowarzyszenie Inżynierów i Techników Budownictwa – koło przy elektrowni, Bełchatów – prezes Krzysztof Lesiakowski, XERVON Polska Sp. z o.o. – Warszawa – prezes zarządu Jacek Bińkowski, TERMOKOR, KAEFER Sp. z o.o. z Bełchatów – prezes zarządu Jerzy Gronek, Roman Szczęsny, Zdzisław Pawłowski. Prace montażowe i demontażowe rusztowań przy kolegiacie prowadził Krzysztof Lesiakowski.

Stan fryzu po konserwacji z zabezpieczeniem. Fot. A. Kazberuk

na poprzedniej stronie:
Fryz kolegiaty św. Wawrzyńca
po pracach konserwatorskich.
Fot. A. Kazberuk

Fragmenty fryzu z metopami
przedstawiającymi wojowników.
Stan przed i po konserwacji.
Fot. A. Kazberuk.

PŁASKORZEŻBY Z MURU SZPITALA ŚW. ŁAZARZA WE LWOWIE

Ukraina

Dawny zespół kościelno-szpitalny św. Łazarza położony jest na południowo-zachodnim stoku Góry Kalczej we Lwowie. Szpital powstał w 1618 r. z inicjatywy Bractwa Różańcowego działającego przy kościele dominikańskim Bożego Ciała i był czwartym szpitalem działającym we Lwowie. W skład zespołu pierwotnie wchodziły kościół i dwa skrzydła szpitala po obu jego bokach, zbudowane w latach 1634-1640.

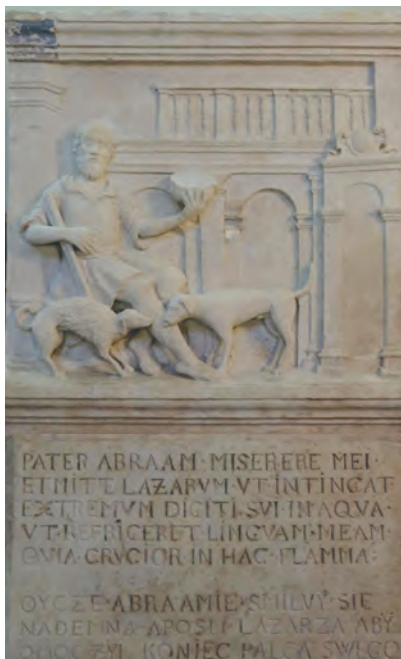
Teren szpitala otoczony jest murem, w którym od strony ul. Kopernika (dawniej ul. Sokolnickiej) umieszczono żelazną furtę, nad którą znajduje się kamienna płyta z napisem: SPITAL S ŁAZARZA / NA CHWAŁĘ P.BOGV Y NA PORATO / WANIE VBOGYH CHORYH OD BRACTWA / ROZANCA S.P. MARIEI IEST WYSTAWIONI, po bokach której umieszczono płaskorzeźby przedstawiające sceny z życia – *Łazarz przed domem bogacza* pod którą znajduje się tablica inskrypcyjna – oraz po śmierci św. Łazarza – *Łazarz na łonie Abrahama* po jej prawej stronie umieszczona jest inskrypcja, obok zaś tablica fundacyjna.

W 2017 r. Fundacja Dziedzictwa Kulturowego podjęła się organizacji ratowniczych prac konserwatorskich przy płaskorzeźbach i tablicach inskrypcyjnych znajdujących się na murze otaczającym zespół dawnego Szpitala św. Łazarza.

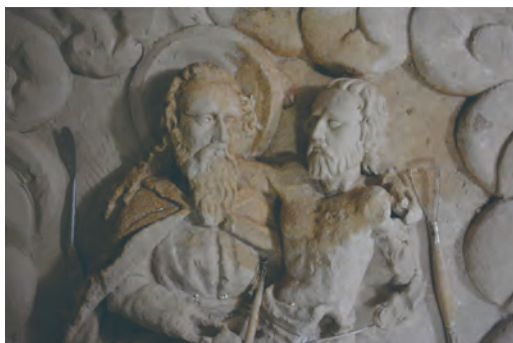
Stan płyt przed rozpoczęciem prac był bardzo zły. Narażone od stuleci na działanie czynników atmosferycznych, uszkodzenia mechaniczne oraz pokryte olejnymi nawarstwieniami, przetrwały do naszych czasów w prawie niezmienionej formie. Dzięki badaniom udało się odkryć od 8 do 10 warstw barwnych, a odkrycie najstarszej z nich pozwoliło stwierdzić, że zostały pomalowane po raz pierwszy na przełomie XIX i XX w. Ubytki formy płaskorzeźb i tablic zostały uzupełnione. Zabezpieczone płyty znajdują się obecnie w kościele św. Łazarza, gdzie oczekiwać będą na profesjonalną naprawę muru i wzmocnienie skarpy.

Konserwacja wykonana została przez zespół pod kierunkiem mgr Anny Kudzi, w składzie: Milena Suwalska, Natalia Więcek, Marek Działek, Jura Czerniawski, pod nadzorem dr hab. Janusza Smazy, prof. ASP. Projekt koordynowała Aleksandra Waszak.

Prace finansowane były ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego RP w ramach Programu: *Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą* oraz środków własnych Fundacji.

Płaskorzeźba Łazarz przed domem bogacza. Stan przed, w trakcie i po pracach konserwatorskich. Fot. A. Kudzia.

Płaskorzeźba Łazarz na łonie
Abrahama. Stan przed, w trakcie
i po pracach konserwatorskich.
Fot. A. Kudzia.

KOŚCIÓŁ P.W. NAJŚWIĘTSZEGO SERCA JEZUSA W KUTACH

Ukraina

Kuty to niewielka miejscowość w obwodzie Iwanofrankińskim, dawniej jeden z ważnych ośrodków życia ludności ormiańskiej, osadzonej na granicy II Rzeczypospolitej z Rumunią. Obecnie w świadomości Polaków, to miejsce kojarzone jest z ostatnią mszą, w której wzięli udział Prezydent Mościcki wraz z Rządem RP przed wyjazdem do Rumunii w roku 1939. Historyczna msza odbyła się właśnie w Kościele Najświętszego Serca Jezusa.

Wnętrze kościoła jest zdobione olejnymi malowidłami wykonanymi przez Adolfa Orzechowskiego z Kołomyi i Wacława Jakuba Jeziorkę z Bochni w 1909 r. Malowidła ściennie z iluzjonistycznymi podziałami architektonicznymi oraz scenami figuralnymi na sklepieniach nawiązują do tradycji baroku. Wśród malowideł znajdziemy m.in. przedstawienie *Wniebowzięcia Najświętszej Panny Marii* i obraz *Matki Boskiej z Dzieciątkiem*. Wśród malowideł znajduje się również *Bł. Jakub Strepa adorujący Najświętszy Sakrament*, szczególne ujęcie, którego powstanie w Kutach wiąże się z szerzeniem kultu bł. Jakuba Strepy, patrona archidiecezji lwowskiej i Lwowa, zainicjowanym przez bł. abpa Józefa Bilczewskiego.

W czasie II wojny światowej kościół został uszkodzony i zdewastowany, następnie zamieniony na magazyn opakowań szklanych. Dopiero w latach 90. XX wieku zwrócono go katolikom i remontowano. Prace ratunkowe i konserwatorskie w kościele przy malowidłach rozpoczęły się w 1997 r., ale w 2001 r. zostały przerwane z powodu braku środków. W 2014 roku Fundacja Dziedzictwa Kulturowego, wspólnie z Towarzystwem Tradycji Akademickiej podjęła się dokończenia przerwanych przed laty prac.

Prace konserwatorskie realizowane w 2017 r. polegały na konserwacji tynków oraz rekonstrukcji warstwy malarskiej w północnej kaplicy transeptu kościoła i były przedostatnim już etapem prac wewnątrz kościoła. Zadanie realizował zespół pod kierunkiem Kazimierza Patejuka, a projekt koordynowała Aleksandra Waszak.

Zadanie było realizowane dzięki środkom Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego RP przyznanym Towarzystwu Tradycji Akademickiej (partnerowi Fundacji Dziedzictwa Kulturowego) w ramach Programu *Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą* oraz środków własnych Towarzystwa.

Fragment dekoracji malarskiej przed, w trakcie i po konserwacji. Fot. K. Patejuk

KOŚCIÓŁ P.W. WNIEBOWZIĘCIA NAJŚWIĘTSZEJ MARII PANNY W PRZYDRUJSKU

Łotwa

Fundacja Dziedzictwa Kulturowego w 2017 r. zakończyła realizowane od 2014 r. zadanie, polegające na restauracji ołtarza głównego w kościele p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Przydrujsku na Łowie.

Kościół w Przydrujsku (łot. Piedruja) powstał prawdopodobnie według projektu budowniczego pobliskich kościołów – w Drui i Krasławiu – Antonia Paracco, z fundacji kanonika wileńskiego Karola Karpia (zm. 1779). Ołtarz główny jest unikalnym na Łotwie przykładem malarstwa iluzjonistycznego. Autorstwo znajdującej się na wschodniej ścianie prezbiterium malowanej al fresco nastawy ołtarzowej przypisywane jest Antoniemu Antoszewskiemu, działającemu w końcu XVIII w. na północno-wschodnich obszarach Wielkiego Księstwa Litewskiego.

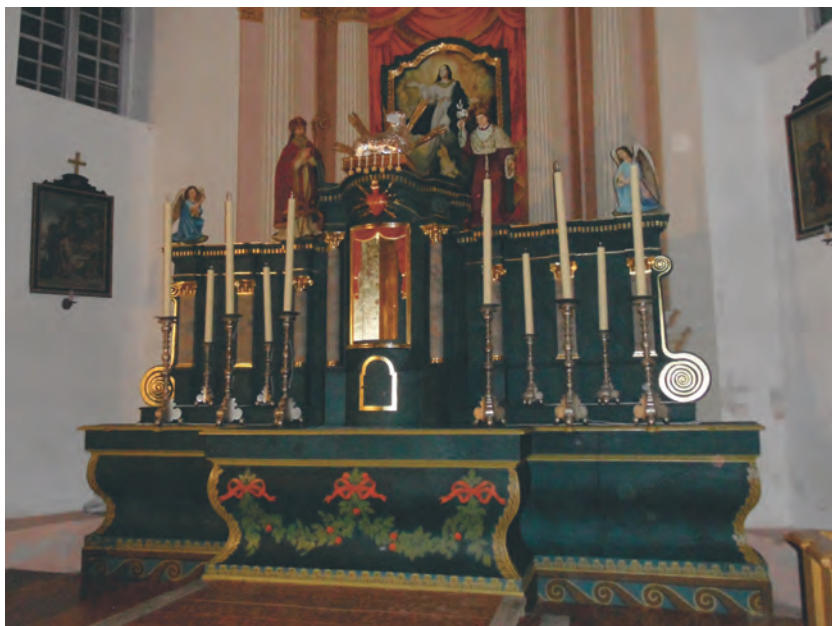
W 2014 r. Towarzystwo Tradycji Akademickiej (partner Fundacji) zleciło wykonanie badań stratygraficznych wnętrza kościoła wraz z wyposażeniem, w tym ołtarza głównego. Badania pozwoliły określić technikę wykonania dzieła, kolorystykę oraz stan zachowania. W 2015 r. zespół konserwatorów usunął wtórne nawarstwienia wraz z przemalowaniami temperowymi, podklejone zostały odspojone warstwy podkładowe, usunięto także wtórne – cementowe i gipsowe – uzupełnienia ubytków. W 2016 r. przeprowadzono II etap prac polegający na uzupełnieniu kolorystycznym ubytków polichromii oraz złoceń w górnej części ołtarza (od zwieńczenia po pas profilowanego gzymsu). Konserwacji wraz z ramą poddano obraz przedstawiający Wniebowzięcie Najświętszej Maryi Panny, będący kopią obrazu autorstwa Bartolomé Murillo.

W 2017 r. wykonano ostatni – III etap prac konserwatorskich polegający na uzupełnieniu kolorystycznym ubytków polichromii wraz ze wzmocnieniem jej struktury w dolnej części kompozycji malarskiej (poniżej pasa profilowanego gzymsu), konserwacji drewnianej mensy ołtarzowej, tabernakulum, parawanowej predelli wraz z przedstawieniami świętych i aniołów malowanych olejno na blasze.

Zadanie realizował zespół konserwatorów pod kierunkiem mgr Tomasa Dziurawca, w składzie: Agnieszka Chojkowska-Sawicka, Gabriela Janik, Paweł Sawicki oraz Dmitrijs Laščetko, a koordynował Jan Rosiak.

Prace sfinansowano ze środków Senatu RP w ramach konkursu: *Współpraca z Polonią i Polakami za granicą w 2017 roku* oraz środków własnych Fundacji.

Stan mensy ołtarzowej
po zakończonych
pracach konserwatorskich.
Fot. T. Dziurawiec

Stan ołtarza w 2014 r. przed rozpoczęciem prac konserwatorskich.

na sąsiedniej stronie: Stan ołtarza w 2017 r. po pracach konserwatorskich.
Fot. T. Dziurawiec.

KATEDRA P.W. ŚWIĘTYCH APOSTOŁÓW PIOTRA I PAWŁA W ŁUCKU

Ukraina

Katedra p.w. Świętych Apostołów Piotra i Pawła w Łucku jest jednym z najważniejszych polskich zabytków zachowanych na terenie Wołynia i centrum aktywności Polaków w stolicy województwa wołyńskiego.

Historia założenia klasztornej jezuitów w Łucku sięga roku 1604, kiedy na zaproszenie biskupa Marcina Szyszkowskiego zakonnicy rozpoczęli swoją działalność duszpasterską przy katedrze p.w. Świętej Trójcy. W 1608 r. nową fundację klasztorną zatwierdził w Rzymie generał zakonu Aquaviva, a w 1609 r. król Zygmunt III. Ojcowie Jezuici kolejno otrzymali parcele od kasztelana kijowskiego Jerzego Wiśniowieckiego, książąt Jerzego i Mikołaja Czartoryskich oraz innych magnatów, co pozwoliło na poświęcenie w 1610 r. kamienia węgielnego, w 1616 r. fundamentów przez biskupa Pawła Wołuckiego. Pierwotny projekt kościoła przypisywany jest architektowi prowincji małopolskiej Giacomo Brianowi, który przebywał w Łucku w latach 1616 – 1619. Szeroka dwuwieżowa fasada zaprojektowana została przez Benedetto Molle, a za wystrój barokowo-klasycystycznego wnętrza odpowiada prawdopodobnie Paweł Giżycki, choć nie można jednoznacznie wykluczyć w tym udziału Michała Sobolewskiego. Kościół został konsekrowany przez biskupa Andrzeja Gembickiego w 1639 r., natomiast budynki kolegium przylegające do świątyni od strony prezbiterium wzniesiono po 1646 r. Jezuici przebywali w Łucku do kasaty zakonu 1773 r., wtedy też zabudowania przejęła Komisja Edukacji Narodowej, a następnie po pożarze ówczesnej katedry p.w. Świętej Trójcy w II poł. XVIII w. przekazane zostały diecezji, a kościół podniesiony został do rangi katedry. Funkcję tę pełniła do 1948 r., kiedy została zamieniona na magazyn, a w latach 70. XX w. na Muzeum Ateizmu z ekspozycją *Kosmos* realizowaną w latach 80. XX w., która zniszczyła wiele elementów wystroju świątyni. Na początku lat 90 XX w. wierni odzyskali świątynię. Wieloletnie zaniedbania, a współcześnie brak środków finansowych wspólnoty parafialnej znacząco wpływa na stan obiektu i uniemożliwia prowadzenie niezbędnych napraw.

Fundacja Dziedzictwa Kulturowego w 2014 r. zleciła wykonanie ekspertyzy określającej wykonanie niezbędnych prac zabezpieczających w celu zlikwidowania przyczyn destrukcji obiektu. Badania przeprowadzone w listopadzie 2014 r. w podziemiach Katedry wykazały przyczynę silnego zawilgoceń, którą był brak systemu odprowadzającego wody opadowe z powierzchni

połaci dachowych. Woda przedostająca się do podziemi katedry i w nich zalegająca była głównym czynnikiem destrukcji obiektu.

W 2017 r. Fundacja Dziedzictwa Kulturowego przeprowadziła prace, które zlikwidowały napływ wód opadowych z połaci dachowych do wnętrza podziemi. Wykonana została kanalizacja odprowadzająca wody opadowe z rur spustowych wraz z wprowadzeniem ich do sieci kanalizacji miejskiej – deszczowej, a także opaska wraz z izolacją wokół katedry, mająca na celu uszczelnienie styku muru z terenem.

Wewnątrz katedry odtworzono historyczne wejście do podziemi, w dawnej kaplicy Najświętszego Sakramentu przeprowadzono naprawę wypraw tynkarskich na ścianach, wraz przywróceniem warstw barwnych, zabezpieczono spękania i pęknięcia sklepienia, odrestaurowano drewnianą stolarkę okienną, był to pierwszy etap prac mający za zadanie przygotowanie stabilnych warunków ekspozycyjnych zbiorów Muzeum Diecezjalnego, którego twórcą i pierwszym kustoszem był ks. Augustyn Mednis.

Prace wykonała firma DEN Sp. z o.o. reprezentowana przez mgr inż. Artura Kleckiego, nadzór konserwatorski sprawował dr hab. Janusz Smaza, prof. ASP, oraz rzeczoznawca budowlany mgr inż. Roman Paruch. Projekt koordynowany był przez Jana Rosiaka.

Zadanie sfinansowano ze środków Senatu RP w ramach konkursu: *Współpraca z Polonią i Polakami za granicą w 2017 roku*, Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego RP w ramach Programu *Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą* oraz środków własnych Fundacji.

Katedra w Łucku.

Wnętrze krypt.

na sąsiedniej stronie:
Wnętrze dawnej kaplicy podczas konserwacji.
Fot. J. Rosiak.

Wnętrze dawnej kaplicy Najświętszego Sakramentu. Fot. J. Rosiak

KOŚCIÓŁ P.W. ŚW. MICHAŁA ARCHANIOŁA W ŁUŻKACH

Białoruś

Kościół p.w. św. Michała Archanioła w Łużkach w obwodzie witebskim na Białorusi ufundowany został razem z Kolegium Pijarskim w 1741 r. przez kasztelana połockiego Waleriana Antoniego Żabę (zm. 1753). Kościół został zbudowany w latach 1742-1756 prawdopodobnie pod kierunkiem architekta Abrachama Würtznera. Śmierć fundatora w 1753 r. nie przerwała wznoszenia kompleksu, który został ukończony dzięki funduszom wdowy po fundatorze Joannie ze Skrzetuskich i jego synowi Ignacemu Żabie.

Barokowa dwuwieżowa fasada o diagonalnie ustawionych wieżach poprzedza szeroką nawę główną zakończoną węższym, niższym prezbiterium zamkniętym odcinkowo. W 1833 r. klasztor wraz z kolegium został zamknięty. Pijarzy opuścili Łużki, nową parafię erygowano w 1840 r., a następnie w 1843 r. przebudowano na cerkiew. W 1919 r. kościół został zwrócony katolikom, którzy opiekowali się nim do 1948 r., kiedy budynek kościoła został przekazany miejscowemu kołchozowi i przeznaczony na cele gospodarcze. Zaniedbany i zdewastowany budynek w 1988 roku został zwrócony wiernym i ich staraniem jest remontowany.

W 2017 r. Fundacja Dziedzictwa Kulturowego wraz z Towarzystwem Tradycji Akademickiej zorganizowała interwencyjne prace przy grożącym zawaleniu hełmie i wieńczącym go krzyżu wieży wschodniej. Zdestruowana drewniana klatka schodowa wewnątrz wieży została usunięta, co pozwoliło na konstrukcję nowego ciągu komunikacyjnego i dotarcie do konstrukcji hełmu wieży. Wymieniono zbutwiały element konstrukcyjny, mocujący krzyż na nowy oraz uszczelniono jego styk z połączeniem hełmu. W celu zabezpieczenia klatki schodowej przed szkodliwymi czynnikami atmosferycznymi oraz ptactwu otwory okienne w wieży zabezpieczono przezroczystymi szymbami z poliwęglanu.

Zadanie realizował zespół pod kierunkiem Kazimierza Patejuka w składzie: Andrzej Sawicki i Kazimierz Wierszelewski. Projekt koordynował Jan Rosiak.

Zadanie zostało zrealizowane dzięki środkom Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego RP przyznanych Towarzystwu Tradycji Akademickiej (partnerowi Fundacji Dziedzictwa Kulturowego) w ramach Programu *Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą*.

Kościół w Łużkach po zakończonych pracach przy stabilizacji krzyża. Fot. K. Patejuk

EPITAFIUM ADAMA KISIELA W NISKIENICZACH

Ukraina

Epitafium Adama Kisiele znajduje się w cerkwi p.w. Zaśnięcia Matki Bożej w Niskieniczach, współcześnie części powstałego w 1950 r. Nowowołyńska w województwie wołyńskim na Ukrainie.

Świątynia powstała około 1643 r. z fundacji Adama z Brusilowa Świętoldycz-Światold Kisiele (1600-1653), wychowanka Akademii Zamojskiej, uczestnika bitew pod Cecorą i pod Chocimiem, pełniącego funkcje od 1632 r. sekretarza królewskiego, od 1639 r. kasztelana czernichowskiego, od 1642 r. kasztelana kijowskiego, od 1648 r. wojewody braclawskiego, od 1649 r. wojewody kijowskiego. W czasie walk z Chmielnickim Kisiel był zwolennikiem porozumienia z Kozakami, następnie uczestniczył w negocjacjach ugody Zborowskiej (1649 r.) i Białocerekiewskiej (1651 r.).

Układ przestrzenny oraz wyważone proporcje brył tworzą harmonijną kompozycję cerkwi. Centralny plan świątyni wskazuje na funkcję, którą nadał jej fundator, z pewnością wzorujący się na powstających w pierwszej poł. XVII w. kościołach-mauzoleach.

Wewnątrz cerkwi, na południowo-zachodnim filarze centralnej części, znajduje się wykonany z alabastru fragmentarycznie czarnego marmuru, nagrobek Adama Kisiele, ufundowanego po jego śmierci w 1653 r. przez żonę Anastazję. Wykonana z alabastru półpostaciowa figura fundatora, pierwotnie polichromowana, ustawiona jest we wnęce arkady, otoczonej marmurowym obramieniem, z umieszczonymi pod nim tablicami inskrypcyjnymi oraz zwieńczonym u góry herbem rodzowym Kisielów – Świętoldycz. Zmarły został przedstawiony w zbroi płytowej, trzymając pierwotnie w lewej dłoni buzdygan.

W 2017 r. epitafium zostało zdemontowane i przeniesione do specjalnie przygotowanej do tego celu pracowni konserwatorskiej, wszystkie elementy zostały oczyszczone, część ubytków zostało uzupełnionych alabastrem. Ściana za odwróciem pomnika została poddana zabiegom renowacyjnym – odsalającym i grzybobójczym w celu zapewnienia stabilnych i bezpiecznych warunków ekspozycji obiektu w przyszłości. Na 2018 r. zaplanowano II etap prac.

Zadanie zrealizował zespół konserwatorski pod kierunkiem mgr Andrzeja Kazberuka i mgr Pauliny Pytlak z udziałem Julii Puzhak i Romana Kubaya, pod nadzorem dr hab. Janusza Smazy, prof. ASP. Zadanie koordynował Jan Rosiak.

Prace były realizowane dzięki środkom Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego RP przyznanym Fundacji Dziedzictwa Kulturowego w ramach Programu Miejsca Pamięci Narodowej za Granicą oraz środków własnych Fundacji.

Epitafium Adama Kisiela przed rozpoczęciem prac konserwatorskich. Fot. A. Kazberuk.

CMENTARZ TATARSKI W STUDZIANCE

Polska

W 2017 r. cmentarz tatarski w Studziance został poddany pierwszy raz w swojej historii profesjonalnym pracom konserwatorskim. Efekty zakończonych prac są zjawiskowe i stały się podstawą do prowadzenia badań na mizarze. Na terenie cmentarza pochowani są członkowie rodzin żołnierzy króla Jana III, który w uznaniu ich zasług w walkach u swego boku nadał im ziemie, co stało się początkiem osadnictwa tatarskiego w okolicach Studzianki. Członkowie rodzin tatarskich ze Studzianki brali udział we wszystkich kolejnych polskich zrywach niepodległościowych od Insurekcji Kościuszkowskiej, poprzez powstanie listopadowe aż po powstanie styczniowe. Cześć z pochowanych na cmentarzu osób służyła w II połowie XIX w. w wojsku carskim. Cmentarz jest jednakże największym skupiskiem grobów tatarskich, uczestników walk z okresu przed 1795 rokiem.

Specyfika cmentarza tatarskiego powoduje, że jest on niejako podzielony na kwatery rodzinne, a na kamieniach umieszczonych na miejscach pochówku znajdują się inskrypcje informujące o służbie w wojsku polskim, bądź o związkach rodzinnych z wojskowymi (np. „żona pułkownika W.P.”). Na terenie cmentarza znajduje się około 50 takich nagrobków, chociaż większość uczestników walk nie ma takowych inskrypcji.

Wśród pochowanych na cmentarzu warto wymienić gen. Józefa Bielaka uczestnika wojny siedmioletniej (1756-1763) w szeregach nadwornego pułku królewskich generał-majora Czymbaj Murzy Rudnickiego, od 1764 r. dowódcy Pułku 4 Przedniej Straży WKL, uczestnika konfederacji barskiej (1768-1772 r.), wojny z Rosją w obronie Konstytucji 3 Maja w 1792 r., wreszcie dowódcy korpusu w powstaniu kościuszkowskim w 1794 r. na Litwie.

Zespół konserwatorów w składzie Piotr Owczarek, Natalia Więcek, Marta Butkiewicz, Witold Butkiewicz, Damian Pisarski, Antoni Ciężkowski pod nadzorem dr hab. Janusza Smazy, prof. ASP poddał konserwacji 100 nagrobków znajdujących się na cmentarzu.

Rezultatem jest oczyszczenie kamieni nagrobnych z wtórnych nawarstwień biologicznych, co pozwoliło na odsłonięcie ich oryginalnej powierzchni. Dzięki czemu na niektórych z nich ukazały się fragmentarycznie zachowane warstwy polichromii, którymi prawdopodobnie pierwotnie pokryte były w całości kamienie nagrobne. Znacznie pochylone kamienie nagrobne zostały wypionowane, a kilka pól grobowych zostało odsłoniętych spod warstwy zalegającej na nich ziemi i ściółki. W wyniku prac konserwatorskich zlokaliz-

zowany został m.in. grób majora gwardii przybocznej Napoleona – Samuela Januszewskiego.

Konserwacja nagrobków przywróciła im pierwotne walory jednocześnie zachowując zabytkowy, nieco tajemniczy charakter cmentarza. Działania konserwatorów wspomagane były przez grupę wolontariuszy. Projekt koordynował Jan Rosiak.

Zadanie zrealizowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego RP w ramach Programu *Wspieranie opieki nad miejscami pamięci i trwałymi upamiętnieniami w kraju*.

Nagrobek Zofii Jozefowicz (zm. 1815), żony rotmistrza NN. Stan po pracach konserwatorskich. Fot. J. Rosiak

Konserwatorzy podczas prac.
Fot. J. Rosiak

Nagrobki rodziny Lisowskich. Stan przed i po pracach konserwatorskich z odsłoniętymi polami grobowymi. Fot. J. Rosiak

od lewej:
Nagrobek Rzyji Ułan (zm. 1772)
po pracach konserwatorskich.
Fot. J. Rosiak

Nagrobek gen. Józefa Bielaka
(zm. 1794) po pracach
konserwatorskich.
Fot. J. Rosiak

Nagrobek Michała Sulwicza
(zm. 1850) po pracach
konserwatorskich, z zachowaną
warstwą barwną.
Fot. J. Rosiak

CMENTARZ ŻYDOWSKI PRZY UL. OKOPOWEJ W WARSZAWIE

Polska

Cmentarz żydowski w Warszawie to druga co do wielkości nekropolia żydowska w Polsce i jedna z największych na świecie. Założony na początku XIX w., zajmuje obszar około 34 hektarów. Znajduje się na nim około 200 tysięcy pochówków, a w wyniku inwentaryzacji inskrypcji udało się do tej pory zidentyfikować 80 tysięcy z nich.

Jego wyjątkowość można upatrywać przede wszystkim w tragicznym fakcie, że jest on dziś jedynym z niewielu zachowanych fizycznych śladów wielowiekowej obecności Żydów na terenach Polski, dowodem istnienia Warszawy innej niż dzisiejsza, milczącym świadkiem rzeczywistości bezpowrotnie zniszczonej przez Holokaust. Nekropolia, z pięcioma innymi cmentarzami wyznaniowymi na warszawskich Powązkach tworzy zabytkowy zespół, uznany w 2014 r. Rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej za Pomnik Historii.

Cmentarz posiada niezwykle wartość nie tylko historyczną, ale i artystyczną. Jest miejscem realizacji wybitnych zabytków sztuki sepulkralnej, rzeźby i rzemiosła artystycznego. Warszawski cmentarz jest miejscem spoczynku wielu wybitnych postaci. Ich nagrobki są celem pielgrzymek osób, dla których ważna jest zarówno historia, kultura polskich Żydów, jak i historia Polski, którą współtworzyli. Wśród pochowanych na cmentarzu znajduje się wielu wybitnych przedstawicieli polskiej kultury, nauki i życia publicznego m.in. groby Szymona Aszkenazego, Marka Edelmana, Ludwika Zamenhofs, ale także osób, które dzisiaj nieraz zapomniane, odgrywały znaczącą rolę w życiu publicznym lub swoją postawą zasługują na pamięć.

W 2017 r. poddano konserwacji 26 nagrobków, wśród nich: powstańca listopadowego Izaaka Szymona Rosena, Leona i Emilii Goldsobel, Barucha Szulmana, Adama Czerniakowa, Rosy Weinberg, Salomona Starkmana, Zofii z Zająców Baumburga, Józefa Hirszfelda, Nikodema Goldberga, Zygmunta i Heleny z Zweigbaumów Kramsztyków, Jan Glücksberga, Marii Breslaur, Teodora i Eugenii Heimanów, Felicji Cukier, Chaima Zelig Słonimskiego, Józefa Słonimskiego, Józefa Jankielewicza, Michasia Rosenbatta, Władysława i Ireny z Jezierskich Pińczewskich, rodziny Lewenfiszów, rodziny Eigerów, Ewy (Chawy) z Rottenbergów Frendler, Mathiasa Bersohna, Berty Dembin, Doroty z Rosenbaumów Goldsobel oraz urnę z nagrobka Maxa Lipowskiego.

Konserwację nagrobków przeprowadziły dwa zespoły konserwatorskie pod kierunkiem: mgr Magdaleny Olszowskiej – nagrobki kamienne oraz mgr inż. Władysława Wekera – nagrobki metalowe. Prace konserwatorskie prowadzone były pod nadzorem dr hab. Janusza Smazy, prof. ASP. Projekt koordynował Jan Rosiak.

Zadanie zrealizowane ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego RP w ramach Programu *Wspieranie opieki nad miejscami pamięci i trwałymi upamiętnieniami w kraju*, Miasta Stołecznego Warszawa w ramach dotacji koordynowanej przez Biuro Stołecznego Konserwatora Zabytków, Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Warszawie oraz środkom własnym Fundacji.

Nagrobek rodziny Eigerów. Stan przed
(fot. M. Olszowska) i w trakcie prac
konserwatorskich (fot. J. Rosiak).

Nagrobek Mathiasa Bersohna. Stan przed i po pracach konserwatorskich. Fot. M. Olszowska

Nagrobek Józefa
Hirszfelda. Stan
przed i po pracach
konserwatorskich.
Fot. M. Olszowska

Nagrobek Zofii z Zająców Baumberg.
Stan przed pracami konserwatorskimi.
Fot. M. Olszowska

Nagrobek Chaima Zeliga
Słonimskiego. Stan po pracach
konserwatorskich.
Fot. M. Olszowska

Nagrobek Zofii z Zajaków Baumberg. Stan po pracach konserwatorskich. Fot. J. Rosiak

Nagrobek rodziny Adama Czerniakowa. Stan po pracach konserwatorskich. Fot. J. Rosiak

Nagrobek Leona Goldsoba. Stan po pracach konserwatorskich. Fot. J. Rosiak

Nagrobek rodziny Lewenfiszów.
Stan przed (fot. M. Olszowska)
i po pracach konserwatorskich
(fot. J. Rosiak).

Nagrobek Nikodema Goldberga.
Stan po pracach konserwatorskich.
Fot. M. Olszowska

Plaskorzeźba z nagrobka
Felicji Cukier. Stan po pracach
konserwatorskich.
Fot. M. Olszowska

Nagrobek Doroty
z Rosenbaumów Goldsobel.
Stan przed i po pracach
konserwatorskich.
Fot. M. Olszowska

CMENTARZ W MONTRÉSOR

Francja

Montréal to niewielka miejscowość położona w dolinie rzeki Indrois w Regionie Centralnym we Francji. Znajdujący się tam zamek, przeszedł we własność rodziny Branickich pod koniec XIX wieku. W roku 1863, właściciel zamku Ksawery Branicki przekazał teren na niewielkim wzniesieniu pod cmentarz i ufundował na nim kaplicę grobową. Zaprojektowali ją trzech francuscy architekci: Vion, Oudet i Moreau. Na cmentarzu spoczywają członkowie rodzin związanych z rodziną Branickich: Reyów, Potockich oraz inni polscy emigranci, którzy przebywali w zamku po powstaniu listopadowym.

Tegoroczne prace objęły konserwację fragmentu południowo zachodniego szczytu kaplicy Branickich, Potockich i Reyów wraz z płaskorzeźbionym kartuszem herbowym Pilawa rodziny Potockich w trójlistnej płycinie.

Prace konserwatorskie wykonał mgr Jakub Kurkiewicz i mgr Piotr Owczarek pod nadzorem dr hab. Janusza Smazy, prof. ASP. Projekt koordynowała Aleksandra Waszak.

Zadanie zrealizowane zostało dzięki środkom Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego RP przyznanych Towarzystwu Tradycji Akademickiej (partnerowi Fundacji Dziedzictwa Kulturowego) w ramach programu *Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą* oraz środkom własnym Towarzystwa.

od góry:
Zrekonstruowany kwiaton wieńczący
południowo-zachodni szczyt kaplicy.
Fot. J. Kurkiewicz

Kartusz herbowy w trójlistnej
płycinie. Stan przed i po pracach
konserwatorskich. Fot. J. Kurkiewicz

AMBONA W KOŚCIELE P.W. ŚW. STANISŁAWA W DOURGES

Francja

Miasteczko Dourges znajduje się w północnym regionie górniczym Nord-Pas-de-Calais we Francji, niedaleko granicy z Belgią. Większość zamieszkujących miasteczko Polaków, to potomkowie uchodźców z części terenów Wielkopolski znajdującej się niegdyś pod administracją niemiecką, a także z terenów Westfalii.

W polskim kościele pw. św. Stanisława w Dourges znajduje się ołtarz zatytułowany „Kapliczka Bożego Narodzenia” wykonany w stylu art déco przez Jana Szczepkowskiego, który w 1925 r. został nagrodzony Grand Prix podczas Międzynarodowej Wystawy Sztuki Dekoracyjnej w Paryżu. Styl ołtarza jest połączeniem sztuki góralskiej z ostro ciętym, kubizującym rysunkiem. Drewniane wyposażenie kościoła w Dourges zostało zaprojektowane w nawiązaniu do ołtarza.

Tegoroczne prace były ostatnim etapem prac konserwatorskich przy drewnianym wyposażeniu kościoła i objęły ambonę. Projekt koordynowała Aleksandra Waszak.

Zadanie realizowane dzięki środkom Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego RP przyznanych Towarzystwu Tradycji Akademickiej (partnerowi Fundacji Dziedzictwa Kulturowego) w ramach Programu *Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą* oraz środkom własnym Towarzystwa.

Ambona. Stan po pracach konserwatorskich. Fot. A. Kazberuk

TABLICA PRZY UL. GRÓJECKIEJ W WARSZAWIE

Polska

Tablica upamiętniająca miejsce pamięci narodowej – śmierć poległych za wolność ojczyzny podczas II wojny światowej. Tablice zaprojektowane przez Karola Tchorka w 1947 r. umieszczane były od początku lat 50. XX w. w miejscach śmierci mieszkańców Warszawy.

Współcześnie w granicach administracyjnych Warszawy zachowało się ponad 160 takich tablic. Upamiętnienie przy ul. Grójeckiej 47/51 informuje o publicznej egzekucji w tym miejscu 9 listopada 1943 r. czterdziestu Polaków przez Niemców

Pod koniec grudnia 2016 r. tablica została zdewastowana przez wandalę, którzy pomalowali ją sprayem. Ponieważ tablica wykonana jest z piaskowca, proces oczyszczania był niezwykle trudny i wymagał profesjonalnej konserwacji, której podjął się mgr Andrzej Kazberuk. Prace zostały sfinansowane ze środków własnych Fundacji Dziedzictwa Kulturowego.

Tablica przy ul. Grójeckiej. Stan w trakcie konserwacji. Fot. A. Kazberuk

FUNDUSZ WIECZYSTY
CMENTARZA ŻYDOWSKIEGO

FDK

FUNDUSZ WIECZYSTY CMENTARZA ŻYDOWSKIEGO

Cmentarz Żydowski w Warszawie jest cennym zabytkiem noszącym tytuł Pomnika Historii, niemniej stan jego zachowania jest awaryjny. Cały teren porasta las złożony z samosiejek oraz liczne skupiska krzewów. Korzenie drzew od kilkudziesięciu lat niszczą zachowane nagrobki, które z kolei pokrywa gruba warstwa humusu powstała z braku systematycznych prac porządkowych. Na cmentarzu zachowało się przeszło 80.000 nagrobków, z których większość wymaga prac konserwatorskich. Renowacji wymaga także mur cmentarza, a także murki oporowe wokół nowych kwater nasypowych.

Skala potrzeb związanych z renowacją cmentarza przekracza możliwości właściciela oraz fundacji wykorzystującej zwykle instrumenty w postaci programów dotacyjnych.

Dążąc do stworzenia systemu opieki nad cmentarzem, Fundacja Dziedzictwa Kulturowego przedstawiła Ministrowi Kultury i Dziedzictwa Narodowego prof. Piotrowi Gliniowskiemu, projekt stworzenia kapitału wieczystego. Fundusze pozyskane tą drogą, zostałyby wykorzystane na prace porządkowe i konserwatorskie na terenie cmentarza. Rozwiązanie to wzorowane było na funduszu wieczystym Fundacji Auschwitz-Birkenau. Realizacja tego przedsięwzięcia wymagała podjęcia prac legislacyjnych i uchwalenia odpowiedniej ustawy.

W grudniu 2017 r. Sejm i Senat RP uchwaliły Ustawę z dnia 8 grudnia 2017 r. o dotacji dla Fundacji Dziedzictwa Kulturowego przeznaczonej na uzupełnienie kapitału wieczystego, na mocy której Fundacja Dziedzictwa Kulturowego otrzymała 100 milionów złotych, zyski z inwestowania których przeznaczone zostaną na ratowanie cmentarza.

Po podpisaniu ustawy przez Prezydenta RP, 22 grudnia 2017 r. została zawarta umowa pomiędzy Ministerstwem Kultury i Dziedzictwa Narodowego a Fundacją Dziedzictwa Kulturowego szczegółowo regulująca zasady inwestowania i wydatkowania środków z zysków z inwestowania kapitału wieczystego.

Środki z kapitału wieczystego mogą być inwestowane tylko w tzw. bezpieczne instrumenty finansowe, a wypracowane zyski będą rokrocznie rozliczane w Ministerstwie Kultury w określony prawem sposób. Prace na cmentarzu prowadzone będą w oparciu o trwałe porozumienie zawarte pomiędzy Gminą Wyznaniową Żydowską w Warszawie a Fundacją Dziedzictwa Kulturowego.

Uroczyste podpisanie umowy
 (od lewej): Przewodnicząca Gminy Wyznaniowej Żydowskiej
 w Warszawie Anna Chipczyńska, Naczelny Rabin Polski Michael
 Schudrich, Wicepremier, Minister Kultury i Dziedzictwa
 Narodowego prof. Piotr Gliński, Prezes Fundacji Dziedzictwa
 Kulturowego dr Michał Laszczkowski, Wiceprezes Fundacji
 Dziedzictwa Kulturowego Paweł Wiłski).
 Fot. D. Matloch / MKiDN

PRACE
WOLONTARIACKIE

FDK

PORZĄDKOWANIE CMENTARZA ŻYDOWSKIEGO W WARSZAWIE

Polska

Oprócz prac konserwatorskich Fundacja Dziedzictwa Kulturowego zorganizowała również trzy obozy wolontariackie, które odbyły się między 2 a 21 lipca 2017 r., podczas wszystkich przeprowadzone były warsztaty edukacyjne i szkolenia z zakresu porządkowania zabytkowych nekropolii.

Wolontariusze poświęcili swój czas na oczyszczanie wybranych kwater – 6, 16, 16A, 18, 83, 87, 95, 96, 101, 102, a także ponownie kwater porządkowanych w 2016 r.

Z powodu burzy, która powaliła liczne drzewa w obrębie zespołu zabytkowych cmentarzy na Powązkach w połowie lipca, prace porządkowe ze względów bezpieczeństwa uczestników akcji, zostały przeniesione na kwatery znajdujące się przy alei głównej. Ochotnicy usuwali liście, samosiejki, połamane gałęzie i konary drzew, bluszcz, odkrywali zasypane ziemią nagrobki. Prace odbywały się pod nadzorem dyrekcji cmentarza, za zgodą i wiedzą Stołecznego Konserwatora Zabytków.

Ponadto od czerwca do września, w każdą niedzielę, miały miejsce jednodniowe spotkania wolontariackie.

Projekt koordynowała Aleksandra Waszak, we współpracy z Danielem Potkańskim i Janem Rosiakiem. Projekt został zrealizowany we współpracy z Gminą Wyznaniową Żydowską w Warszawie, dzięki środkom z programu Narodowego Instytutu Dziedzictwa – *Wolontariat dla dziedzictwa* oraz środkom Fundacji.

Grupa wolontariuszy podczas warsztatów z Janem Jagielskim. Fot. A. Waszak

Wolontariusze podczas prac porządkowych. Fot. J. Rosiak

JEWISH HERITAGE IN WARSAW

Polska

Kolejnym projektem wolontariackim na Cmentarzu Żydowskim w Warszawie przy ul. Okopowej było międzynarodowe porządkowanie nekropolii.

Projekt zaangażował grupę kilkudziesięciu wolontariuszy z Hiszpanii, Danii, Holandii, Niemiec, Finlandii, Czech, Turcji i Białorusi i Polski. Ich praca polegała nie tylko na oczyszczaniu zabytkowej nekropolii. W programie przewidziane były również spotkania poświęcone historii i kulturze żydowskiej w tym: tematyczne wykłady, zwiedzanie synagogi im. Nożyków, wizyty w muzeach oraz liczne dyskusje.

Projekt koordynowany był przez Krzysztofa Berga oraz Aleksandrę Waszak, został zrealizowany ze środków własnych Fundacji Dziedzictwa Kulturowego we współpracy z Service Civil International, Stowarzyszeniem *Jeden Świat*, Klubem Inteligencji Katolickiej, Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN, Gimnazjum nr 47 w Warszawie, Caritas oraz Stowarzyszeniem Przy-
mierze Rodzin.

Grupa wolontariuszy
porządkujących cmentarz.
Fot. J. Rosiak

PORZĄDKOWANIE CMENTARZA TATARSKIEGO W STUDZIANCE

Polska

W 2017 roku wolontariusze po raz drugi wzięli udział w pracach porządkowych na terenie cmentarza tatarskiego w Studziance, który jest jednym z sześciu mizarów zachowanych na terenie Polski.

Obóz wolontariacki odbył się w dniach 9 – 17 września 2017 r. Wolontariusze wspierani przez lokalną społeczność oczyścili teren cmentarza z porastających go traw, połamanych gałęzi, oczyścili również jego bezpośrednie otoczenie – usuwając krzaki wzdłuż zachodniego odcinka ogrodzenia.

Podczas dziesięciodniowego obozu brali udział w warsztatach edukacyjnych dotyczących epigrafiki tatarskiej prowadzonych przez dr Andrzeja Drozda, strzelania z łuku prowadzonych przez Wiesława i Łukasza Wędów, inwentaryzacji nagrobków, porządkowania zabytkowych cmentarzy. Równocześnie mogli przyglądać się i służyć pomocą w pracach konserwatorskich, prowadzonych na mizarze pod nadzorem dr hab. Janusza Smazy, prof. ASP przez wykwalifikowanych konserwatorów dzieł sztuki. Obóz wolontariacki był również świetną okazją do poznania tradycyjnych potraw tatarskich.

Zakres prac porządkowych został uzgodniony z przedstawicielami Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Lublinie – Delegatury w Białej Podlaskiej.

Projekt koordynowany był przez Jana Rosiaka, realizowany we współpracy z Stowarzyszeniem Rozwoju Miejscowości Studzianka, ze środków Narodowego Instytutu Dziedzictwa w ramach Programu *Wolontariat dla Dziedzictwa* oraz środków własnych Fundacji.

Wolontariuszka podczas prac porządkowych. Fot. J. Rosiak

Wolontariusze podczas prac porządkowych.
Fot. J. Rosiak

Cmentarz tatarski podczas prac porządkowych. Fot. J. Rosiak

PORZĄDKOWANIE POLSKICH CMENTARZY NA TERENIE DAWNEGO WOJEWÓDZTWA TARNOPOLSKIEGO

Ukraina

W dniach 2-8 lipca 2017 r. grupa jedenastu wolontariuszy Fundacji przeprowadziła prace porządkowe na terenie wybranych polskich cmentarzach dawnego województwa Tarnopolskiego. Wolontariusze usunęli samosiejki, gęste zarośla, rozrośnięte krzewy, gałęzie i śmieci, usunęli nadmiar ziemi, skosili trawę oraz oczyścili zachowane polskie nagrobki. Działaniami wolontariackimi objęte zostały wydzielone, zaniedbane polskie części cmentarzy w Płotyczy oraz Borkach Wielkich.

Projekt koordynowała Aleksandra Waszak, opiekunem wolontariuszy podczas prac na Ukrainie był Dariusz Palusiński. Projekt zrealizowano ze środków własnych Fundacji Dziedzictwa Kulturowego.

Prace na cmenatarzach
w Borkach Wielkich
i w Potyczach.
Fot. D. Palusiński

WOŁONTARIACKIE PRACE PORZĄDKOWE W KAMIEŃCU PODOLSKIM

Ukraina

W związku z zakresem tegorocznych prac konserwatorskich w kościele p.w. św. Mikołaja Biskupa w Kamieńcu Podolskim zorganizowany został tygodniowy obóz wolontariacki. Wewnątrz niedostępnej dla wiernych części świątyni znajdowały się liczne fragmenty wyposażenia. Aby je zabezpieczyć i przeprowadzić prace konserwatorskie, wolontariusze uporządkowali nawet południową kościół z kaplicą Matki Bożej Różańcowej.

W kaplicy Matki Bożej Różańcowej zbudowali specjalne półki, na których umieścili zinwentaryzowane wcześniej kamienne i gipsowe detale architektoniczne, z nawy bocznej usunięte zostały wszystkie niepotrzebne przedmioty i śmieci.

Jednocześnie wolontariusze uczestniczyli w wycieczkach do miejscowości będących w niedalekiej odległości. Podczas pobytu w kościele p.w. św. Mikołaja mogli zapoznać się z prowadzonymi pracami konserwatorskimi i ogólnym charakterem pracy konserwatorów dzieł sztuki.

Projekt zrealizowano ze środków własnych Fundacji Dziedzictwa Kulturowego, miejsca noclegowe i wyżywienie wolontariuszy zapewнили oo. Paulini opiekujący się świątynią. Koordynatorką grupy była Anna Kudzia, kierownik prac konserwatorskich w Kamieńcu Podolskim.

Wolontariusze podczas
inwentaryzacji.
Fot. A. Kudzia

PRACE BADAWCZE

FDK

INWENTARYZACJA NAGROBKÓW NA CMĘNTARZU ŁYCZAKOWSKI W ŁWOWIE

Ukraina

W 2017 r. Fundacja Dziedzictwa Kulturowego, wspólnie z Towarzystwem Tradycji Akademickiej kontynuowały projekt kompleksowej inwentaryzacji nagrobków na Cmentarzu Łyczakowskim we Lwowie rozpoczęty w 2013 r. Projekt w latach 2014-2017, z powodu postępującej degradacji zabytków, rozszerzony został o przyspieszoną ewidencję polskich grobów powstałych przed 1945 r.

Inwentaryzacja grobów w 2017 r. objęła kwatery 43, 44, 45, 46, 47, 48 i 49, a jej efektem jest pozyskanie danych dotyczących 564 polskich grobów. Zakończona została przyspieszona ewidencja, dzięki której w kwaterach 5, 6, 7 i 8, zebrano dane dotyczące 686 polskich grobów. Efektem realizacji tego projektu będzie stworzenie dostępnej online bazy nagrobków na Cmentarzu Łyczakowskim we Lwowie.

Zadanie ma charakter międzynarodowy, realizowane przez polsko-ukraińskie zespoły inwentaryzacyjne. Prace koordynowali ze strony polskiej: Anna Lewkowska, Jacek Lewkowski i Wojciech Walczak, a ze strony ukraińskiej dr Tatiana Kłymeniuk.

Zadanie realizowane było dzięki środkom Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego RP przyznanych Towarzystwu Tradycji Akademickiej (partnerowi Fundacji Dziedzictwa Kulturowego) w ramach Programu *Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą*.

BADANIA NA CMENTARZU TATARSKIM W STUDZIANCE

Polska

Rozpoczęte w 2016 r. wolontariackie prace porządkowe na terenie cmentarza zakończyły się wieloma pytaniami, które stały się impulsem do przeprowadzenia wstępnych badań. Na powierzchni terenu poddanego badaniom występują liczne kamienie nagrobne, co było podstawą do przeprowadzenia badań i sprawdzenia, czy na tym terenie istnieją pochówki.

W sierpniu 2017 r. Fundacja Dziedzictwa Kulturowego zleciła wykonanie badań archeologicznych tego fragmentu cmentarza. Wyznaczony obszar został rozpoznany metodami nieinwazyjnymi – za pomocą georadaru i metody magnetycznej. Zebrane dane zostały poddane przetwarzaniu, na podstawie którego dr hab. Fabian Welc dokonał interpretacji.

Wykonane pomiary na wyznaczonym terenie ukazały wiele anomalii świadczących o zalegających pod ziemią depozytach antropogenicznych. Raport z przeprowadzonych badań wskazuje obecność dużej ilości pochówków oraz znajdujących się poniżej zapewne pozostałości starszej budowli o przeznaczeniu sakralnym – prawdopodobnie są to pozostałości meczetu.

Aby ustalić rzeczywistą funkcję obiektu oraz jego chronologię niezbędne jest wykonanie badań weryfikacyjnych – inwazyjnych – które Fundacja Dziedzictwa Kulturowego planuje przeprowadzić w 2018 r. Badania odbyły się za zgodą władz konserwatorskich oraz właściciela obiektu.

Badania wraz z opracowaniem ich wyników wykonał dr hab. Fabian Welc. Projekt koordynował Jan Rosiak. Rozpoznanie terenu cmentarza tatarskiego w Studziance zostało sfinansowane ze środków własnych Fundacji Dziedzictwa Kulturowego.

dr hab. Fabian Welc podczas
wykonywania pomiarów.
Fot. J. Rosiak

PROMOCJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

FDK

MIĘDZYNARODOWA KONFERENCJA NAUKOWA

Ukraina

W dniach 21-22 września 2017 r. w Łucku na Ukrainie odbyła się międzynarodowa konferencja naukowa *Ołyka i Radziwiłłowie w historii Ukrainy, Polski i Białorusi*. Spotkanie zorganizowano w związku z prowadzonymi pracami remontowo-konserwatorskimi w Kolegiacie Świętej Trójcy w Ołyce.

Obrady odbyły się we Wschodnioeuropejskim Narodowym Uniwersytecie im. Łesi Ukrainki w Łucku. Podczas konferencji przedstawione zostały referaty specjalistów z zakresu historii, historii sztuki, konserwatorstwa, archiwistyki, dotyczące Ołyki i rodu Radziwiłłów.

W konferencji udział wzięło przeszło 100 osób, wygłoszono 80 referatów. Referaty wygłosili m.in.: Alina Barczyk, prof. dr hab. Tadeusz Bernatowicz, Dorota Janiszewska-Jakubiak, Stanisław Kłosowski, dr Michał Laszczkowski oraz dr Agnieszka Świętosławska.

Podczas podsumowania dwudniowej konferencji mieszkaniec Ołyki przekazał na ręce proboszcza parafii ołyckiej ks. Jerzego Pohnerybki, zabraną przed laty z wnętrza zdewastowanej Kolegiaty Świętej Trójcy alabastrową głowę rzeźby.

Organizatorami konferencji byli: Fundacja Dziedzictwa Kulturowego, Departament Dziedzictwa Kulturowego za Granicą i Strat Wojennych MKiDN, Konsulat Generalny RP w Łucku, Wołyńska Obwodowa Państwowa Administracja, Wołyńska Obwodowa Rada, Wschodnioeuropejski Narodowy Uniwersytet im. Łesi Ukrainki, Narodowe Stowarzyszenie Krajoznawców Ukrainy oraz Wołyńskie Muzeum Krajoznawcze.

WYSTAWA DZIEŁ NAPOLEONA ORDY W NARODOWYM MUZEUM SZTUKI REPUBLIKI BIAŁORUSI W MIŃSKU

Białoruś

W dniach 15 września – 3 grudnia 2017 r. w Narodowym Muzeum Sztuki Republiki Białorusi w Mińsku prezentowana była, zorganizowana przez Fundację Dziedzictwa Kulturowego wystawa *Napoleon Orda (1807-1883). Ilustrowana encyklopedia kraju*.

210 rocznica urodzin Napoleona Ordy stała się okazją, by po raz pierwszy w jednym miejscu pokazać 110 prac artysty, przechowywanych w zbiorach Muzeum Narodowego w Krakowie.

Dzieła, powstałe w wyniku zaplanowanych podróży krajoznawczych, przedstawiają wiarygodne wizerunki miejsc, obiektów z obszarów dawnych ziem wschodnich Rzeczypospolitej, Małopolski, Mazowsza, Podlasia, Kujaw, Wielkopolski i historycznych Prus Książęcych. Napoleon Orda stworzył atlas dokumentujący miejsca pamięci – zabytki – mające w sytuacji niebytu politycznego państwa polskiego dodatkowy wydźwięk patriotyczny, a wspólnie stanowią wizualne archiwum wspólnego dziedzictwa kulturowego Polaków i Białorusinów. Wystawę obejrzało ponad 48.000 osób.

Kuratorami wystawy byli: Urszula Kozakowska-Zaucha i Aliaksei Kharak. Projekt koordynowali: Katarzyna Pawłowska, Aleksiej Matiuszonok oraz Jan Rosiak.

Wystawa zorganizowana została przez Fundację Dziedzictwa Kulturowego, Muzeum Narodowe w Krakowie, Narodowe Muzeum Sztuki Republiki Białorusi w Mińsku we współpracy z Instytutem Polskim w Mińsku.

Projekt finansowany był ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego RP w ramach Programu *Promocja kultury polskiej za granicą 2017 – Promesa*, Muzeum Narodowego w Krakowie oraz Fundacji Dziedzictwa Kulturowego.

Wystawa prac Napoleona Ordy w Narodowym
Muzeum Sztuki Republiki Białorusi.
Fot. K. Pawłowska / MNK

Oficjalne otwarcie wystawy w Narodowym Muzeum Sztuki Republiki Białorusi (od lewej: Dyrektor Instytutu Polskiego w Mińsku Mateusz Adamski, Zastępca Dyrektora Generalnego Narodowego Muzeum Sztuki Republiki Białorusi Siarhiej Wieczar, Prezes Fundacji Dziedzictwa Kulturowego dr Michał Laszczkowski, Dyrektor Muzeum Narodowego w Krakowie dr hab. Andrzej Betlej, Zastępca Ministra Kultury Republiki Białorusi Aleksander Jacko, Ambasador Nadzwyczajny i Pełnomocny Rzeczypospolitej Polskiej w Republice Białorusi Konrad Pawlik). Fot. K. Pawłowska / MNK

WYSTAWA DOKUMENTUJĄCA PRACE KONSERWATORSKIE NA CMENTARZU ŁYCZAKOWSKIM WE LWOWIE

Ukraina

W 2017 r. Fundacja Dziedzictwa Kulturowego zorganizowała plenerową wystawę pt. *10 lat polsko-ukraińskich prac konserwatorskich na Cmentarzu Łyczakowskim we Lwowie*, prezentowaną od lipca do sierpnia na rynku obok Katedry Łacińskiej, a od września do listopada na placu na terenie Cmentarza Łyczakowskiego.

Wystawa zorganizowana została w związku z 10-leciem polsko-ukraińskiego projektu konserwatorskiego na Cmentarzu Łyczakowskim we Lwowie, który rozpoczął się w 2008 r. Dzięki funduszom polskiego Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego w minionych 10 latach udało się odrestaurować przeszło 80 szczególnie cennych pomników nagrobnych, będących świadectwem historii wielonarodowego Lwowa.

Prace konserwatorskie w latach 2008-2012 prowadzone były przez warszawskie Towarzystwo Opieki nad Zabytkami, a w latach 2013-2017 przez polską Fundację Dziedzictwa Kulturowego. Polsko-ukraiński projekt konserwatorski realizowany jest we współpracy z Zarządem Ochrony Środowiska Historycznego Lwowskiej Rady Miejskiej.

Wystawa finansowana była ze środków własnych Fundacji Dziedzictwa Kulturowego.

Wystawa we Lwowie.
Fot. J. Rosiak.

WYSTAWA ABRAHAM OSTRZEGA W WARSZAWIE

Polska

W styczniu 2017 r. Fundacja zorganizowała wraz z Zachętą – Narodową Galerią Sztuki, Gminą Wyznaniową Żydowską w Warszawie wystawę poświęconą twórczości Abrahama Ostrzega, ucznia Henryka Kuny.

W Zachęcie zaprezentowano dzieła współczesnych artystów – Huberta Czerepoka, Małgorzaty Niedzielko, Katarzyny Rotkiewicz-Szumskiej, Krzysztofa Wojciechowskiego – inspirowane twórczością Abrahama Ostrzega, druga część ekspozycji znajdowała się na terenie Cmentarza Żydowskiego przy ul. Okopowej.

Teren cmentarza to jedyny ocalały punkt biografii artysty, a także największa galeria jego dzieł. Abraham Ostrzegą wprowadził do sztuki sepułkralnej na cmentarzu przy ul. Gęsiej motywy figuralne, co spotkało się z krytyką ortodoksyjnych członków Gminy Żydowskiej. Inwencja twórcza artysty nie dotyczyła tylko wprowadzenia ekspresyjnych rzeźb figuralnych, ale również stosowania różnorodnych kontrastów – np. przez formę pomnika, nawiązań do tradycyjnych macew z kanoniczną ornamentyką, do architektury, motywów zaczerpniętych ze starego testamentu, czy stylizowanych motywów roślinnych.

Abraham Ostrzegą 25 sierpnia 1942 r. został wywieziony do niemieckiego nazistowskiego obozu zagłady w Treblince, gdzie został zamordowany.

Kuratorami wystawy byli: Hanna Wróblewska i dr Michał Laszczkowski. Wystawę zwiedziło ponad 13.000 osób.

Zadanie zrealizowane zostało ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach przygotowań do obchodów 75-lecia Akcji Reinhardt.

Projekt konserwatorski realizowany w 2016 r. i wystawa z 2017 r. stworzyły możliwość organizacji przez Polski Instytut Studiów nad Sztuką Świata i Zachętę – Narodową Galerię Sztuki konferencji *Abraham Ostrzegą i żydowskie środowisko artystyczne*, która odbyła się 2 marca 2017 r. Była to pierwsza w Polsce konferencja poświęcona nie tylko Ostrzedze, lecz także rzeźbie żydowskiej w Warszawie oraz problemom życia artystycznego stolicy.

Wystawa Abraham Ostrzega
w Zachęcie. Fot. M. Krzyżanek.

Wystawa *Abaraham Ostrzega* na
Cmentarzu żydowskim w Warszawie.
Fot. M. Krzyżanek

FILMY DOKUMENTALNE

W 2017 r. Fundacja Dziedzictwa Kulturowego była producentem kilku filmów dokumentalnych poświęconych tematyce dziedzictwa kulturowego.

Żydzi w legionach polskich

Film dokumentalny powstał w celu upowszechniania tradycji walk o niepodległość i suwerenność Rzeczypospolitej Polskiej, a także uświadomienie szerszemu audytorium wiedzy o roli legionistów pochodzenia żydowskiego. Film bogaty w zdjęcia archiwalne, wypowiedzi ekspertów: historyków, historyków sztuki i archiwistów opowiada o roli żydowskich bojowników o niepodległość, a także sposobach ich upamiętnienia współcześnie.

Projekt finansowany był ze środków Urzędu do Spraw Kombatantów i Osób Represjonowanych.

Cmentarz Żydowski

Film jest próbą przybliżenia Polakom zabytkowego cmentarza. Znajdująca się w centrum stolicy zabytkowa nekropolia jest miejscem pochówku wielu ważnych osób takich jak: Szymon Aszkenazy, Marek Edelman czy Ludwik Zamenhof. Jednocześnie jest skarbnicą żydowskiej sztuki sepulkralnej i jednym z największych zbiorów rzeźb artysty Abrahama Ostrzegi. W filmie przedstawione są najważniejsze jego realizacje, wraz z ich historią i kontrowersjami, jakie wzbudziły wśród konserwatywnych odbiorców. Jednocześnie film przybliża problematykę opieki nad Cmentarzem, którego znaczne zniszczenia, które dokonały się przez lata zaniedbań w latach powojennych, znacznie utrudniają zachowanie jego substancji zabytkowej jak i dbanie o obiekt na co dzień.

Katedra Łacińska we Lwowie

Film opowiada o Bazylice Archikatedralnej Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny we Lwowie, zwanej potocznie Katedrą Łacińską, jednym z najstarszych, najważniejszych i najbardziej charakterystycznych kościołów Lwowa. Film ukazuje historyczne wnętrza przez pryzmat prac konserwatorskich trwających w tym kościele już od ponad dwóch dekad. Obok spojrzenia na Katedrę Łacińską jako na pole wszechstronnych prac konserwatorskich, film ukazuje wyjątkowość i duchowość tego miejsca w naturalnej dla niego funkcji sakralnej.

O Katedrze Łacińskiej, jej historii i randze dziejowej, architekturze, wystroju i konserwacji opowiadają w filmie osoby związane z tą świątynią: duchowni, konserwatorzy, pracownicy i opiekunowie kościoła.

Kościół Jezuitów we Lwowie

Celem filmu jest opowiedzenie historii jednego z najpiękniejszych wczesno-barokowych kościołów na terenie dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Jedną z najważniejszych ozdób wnętrza kościoła są XVIII-wieczne freski Franciszka i Sebastiana Ecksteinów. Wnętrze kościoła jak i freski w nim się znajdujące ucierpiały w wyniku działań wojennych zarówno podczas pierwszej jak i podczas drugiej Wojny Światowej. Po 1945 r. kościół został przeznaczony na magazyn zbiorów Ossolineum. W 2011 r. pojezuicki kościół świętych Piotra i Pawła został przekazany kościołowi grekokatolickiemu z przeznaczeniem na cerkiew garnizonową, a od roku 2012 obiekt poddawany jest pracom ratunkowo-konserwatorskim. W ubiegłym, 2017 r., ukończono prace przy freskach Ecksteinów w prezbiterium kościoła.

Żółkiew: Panteon Oręża Polskiego

Tematem filmu i jego centralnym obiektem jest Kolegiata pw. Królowej Niebios oraz Świętych Wawrzyńca Diakona i Męczennika Stanisława Biskupa w Żółkwi. Opowieść o świątyni osadzona jest w historii całego miasta, założonego przez hetmana Stefana Żółkiewskiego. Miasto miało realizować renesansową wizję urbanistyczną ufortyfikowanego miasta idealnego. Tę wizję ilustruje również charakter kolegiaty, między innymi zewnętrzny fryz zaprojektowany przez samego Stefana Żółkiewskiego, przedstawiający rzeźbione w kamieniu postaci świętych Jerzego i Michała oraz konnych husarzy, łuczników i rannych żołnierzy. Wnętrze kościoła zdobiły także unikatowe płótna przedstawiające sceny batalistyczne w tym obraz bitwy pod Kłuszynem – historyczny tryumf polskiej husarii pod wodzą Stefana Żółkiewskiego, założyciela Żółkwi. Obrazy znajdują się obecnie w filiach Lwowskiej Galerii Sztuki w Olesku i Złoczowie.

Film opowiada historię miasta i kościoła jako siedziby rodu Żółkiewskich, a później jednej z ulubionych siedzib Jana Sobieskiego. To dokumentalna opowieść o wieloletnich pracach konserwatorskich prowadzonych w kolegiacie oraz staraniach o zachowanie tego niezwykłego obiektu dla przyszłych pokoleń.

III GALA FUNDACJI

27 kwietnia 2017 r. na Zamku Królewskim w Warszawie odbyła się III Gala Fundacji Dziedzictwa Kulturowego, podsumowująca działalność w 2016 r.

Podczas Gali mieliśmy przyjemność gościć: p. Jarosława Sellina, sekretarza stanu w Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego, p. Jakuba Skibę Sekretarza Stanu w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych i Administracji, p. Irinę Konstankevich, deputowaną Rady Najwyższej Ukrainy, przedstawicieli Kancelarii Prezydenta RP, Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Ministerstwa Spraw Zagranicznych, Kancelarii Senatu, dyrektorów instytucji kultury, archiwów, organizacji pozarządowych, prezesów firm i fundacji, działaczy organizacji pozarządowych. Gospodarzy Zamku Królewskiego w Warszawie reprezentował p. Dyrektor dr hab. Przemysław Mrozowski. Zgromadzeni Goście mieli okazję uczestniczyć w premierowym pokazie filmu dokumentalnego o dawnych pomnikach Lwowskich.

Pan Minister Jarosław Sellin wręczył odznaczenia resortowe przyznane decyzją Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego prof. Piotra Glińskiego. Złotymi Medalami Zasłużony Kulturze Polskiej *Gloria Artis* odznaczeni zostali p. Jerzy Petrus oraz dr hab. Janusz Smaza, prof. ASP Srebrnym Medalem Zasłużony Kulturze Polskiej *Gloria Artis*: prof. Krzysztof Hejke

W 2017 r. po raz kolejny zostało przyznane stypendium Fundacji na realizację pracy dyplomowej na kierunku Konserwacji Dziej Sztuki. Otrzymała je Paulina Krupa.

Odnaczeni podczas III Gali (od lewej) dr hab. Janusz Smaza, prof. ASP Jerzy Petrus, prof. Krzysztof Hejke. Fot. J. Barański

Zarząd Fundacji Dziedzictwa Kulturowego podczas wręczenia stypendium studentce Paulinie Krupie. Fot. J. Barański

Sekretarz Stanu MKiDN Jarosław Sellin, Deputowana Rady Najwyższej Ukrainy pani Iryna Konstankevich podczas przemówień. Fot. J. Barański

Dyrektor Zamku Królewskiego w Warszawie – Muzeum. Rezydencja Królów i Rzeczypospolitej dr hab. Przemysław Mrozowski podczas przemówienia. Fot. J. Barański

STYPENDIA FUNDACJI

Podczas III Gali Fundacji Dziedzictwa Kulturowego stypendium na realizację pracy dyplomowej z zakresu konserwacji i restauracji dzieł sztuki przyznano Antoniemu Buchholtzowi, studentowi Wydziału Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie. Praca magisterska dotyczyła fragmentu Pomnika Wolności znajdującego się na cmentarzu komunalnym w Horyńcu-Zdroju. Rzeźba wykonana przez Grzegorza Kuźniewicza, poświęconego żołnierzom polskim poległym w latach 1918-1919, poddana została konserwacji w ramach pracy dyplomowej pod kierunkiem dr hab. Janusza Smazy, prof. ASP.

Kolejne, już trzecie stypendium Fundacji Dziedzictwa Kulturowego, zostało przyznane 27 kwietnia 2017 r. studentce Wydziału Konserwacji Dzieł Sztuki Akademii Sztuk Pięknych im. Jana Matejki w Krakowie Paulinie Krupie. Praca dyplomowa zrealizowana została w Pracowni Konserwacji i Restauracji Rzeźby Kamiennej, Stuku i Ceramiki pod kierunkiem prof. Ireneusza Płuski. Praca pt.: *Problematyka konserwatorska gipsowych patynowanych obiektów wielkoformatowych na przykładzie lwowskiego fryzu pt. « Wjazd Chrystusa do Jerozolimy » z 1904 r. autorstwa Alojzego Bunscha z Bazyliki oo. Franciszkanów w Krakowie.*, dotycząca gipsowego modelu fryzu, na podstawie którego wykonany został marmurowy fryz w kaplicy Jezusa Miłosiernego w Katedrze Łacińskiej we Lwowie została obroniona 30 czerwca 2017 r.

Pomnik Wolności po zakończonych pracach konserwatorskich. fot. A. Buchholtz

Fryz Wjazd Chrystusa do Jerozolimy
przed, w trakcie i po pracach
konserwatorskich. Fot. P. Krupa.

WESPRZYJ NAS

FDK

WSZYSTKIE OSOBY CHCĄCE WESPRZEĆ
NASZĄ DZIAŁALNOŚĆ PROSIMY
O DOKONYWANIE WPŁAT NA KONTO:

FUNDACJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO
UL. PUŁAWSKA 158 / 164 / 24
02 – 670 WARSZAWA

ALIOR BANK S. A.
19 2490 0005 0000 4530 8032 8641

DZIĘKUJEMY ZA WASZE ZAANGAŻOWANIE

FDK PARTNERZY

Towarzystwo Tradycji Akademickiej

FDK PARTNER GALI 2017

Zamek Królewski w Warszawie

FDK GRANTODAWCY

Senat RP

Ministerstwo Kultury
i Dziedzictwa Narodowego

Urząd m. st. Warszawy

Narodowy Instytut Dziedzictwa

Gmina Wyznaniowa
Żydowska w Warszawie

Urząd do spraw Kombatantów
i Osób Represjonowanych

FDK MECENASI I DARCYŃCY

Polska Wytwórnia Papierów
Wartościowych S. A.

Osoby prywatne

FDK WSPÓŁPRACOWALIŚMY Z

Konsulat Generalny RP w Łucku

Instytut Polski w Mińsku

Zarząd Ochrony Środowiska
Historycznego Lwowskiej Rady Miejskiej

Stowarzyszenie Jeden Świat
Service Civil International

Wschodnioeuropejski
Narodowy Uniwersytet
im. Łesi Ukrainki w Łucku

Centrum Wolontariatu
Uniwersytetu Warszawskiego

Zachęta – Narodowa Galeria Sztuki

Muzeum Narodowe w Krakowie

Wołyńskie Muzeum Krajoznawcze

Narodowe Muzeum Sztuki
Republiki Białorusi w Mińsku

Stowarzyszenie Rozwoju
Miejscowości Studzianka

Departament Dziedzictwa Kulturowego
za Granicą i Strat Wojennych MKiDN
Wołyńska Obwodowa Państwowa Administracja
Wołyńska Obwodowa Rada
Narodowe Stowarzyszenie Krajoznawców Ukrainy
Parafia p.w. św. Mikołaja w Kamieńcu Podolskim
Klub Inteligencji Katolickiej
Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN
Gimnazjum nr 47 w Warszawie
Caritas
Stowarzyszeniem Przymierze Rodzin

WSTĘP

Michał Laszczkowski, Paweł Wilski

TEKSTY

Jan Rosiak, Aleksandra Waszak

REDAKCJA

Jan Rosiak

KOREKTA

Anna Kowalczyk

WYBÓR FOTOGRAFII

Jan Rosiak

AUTORZY FOTOGRAFII

Jan Barański, Antonii Buchholtz, Tomasz Dziurawiec
Krzysztof Hejke, Andrzej Kazberuk, Paulina Krupa, Marek Krzyżanek,
Anna Kudzia, Jakub Kurkiewicz, Danuta Matloch, Magdalena Olszowska,
Dariusz Palusiński, Kazimierz Patejuk, Katarzyna Pawłowska,
Damian Pisarski, Jan Rosiak, Anna Sztymelska-Karczewska, Ewa Święcka,
Radosław Tusznio, Aleksandra Waszak, Michał Ziółowicz

PROJEKT I SKŁAD

Picador Studio

DRUK

Argraf Sp. z o.o., Warszawa

NAKŁAD

600 egz.

WYDAWCA

Fundacja Dziedzictwa Kulturowego

Warszawa 2018

ISBN 978-83-941735-4-8